हृद्वस्तियोन्यर्त्तिदाहपित्तविसर्पजित्" भावप्र० तद्गुणाः। "जरठच्छेदा नलग्रन्थयः" सा०द०। २सूर्यवंश्ये नृपभेदे "रामस्य तनयो जज्ञे कुश इत्यभिविश्रुतः" इत्युपक्रमे "निषधस्य नलः पुत्रो नभः पुत्रो नलस्य तु" इति "सुधन्वनः सुतश्चैव ततो जज्ञे नलो नृपः। उक्थो नाम स धर्मात्मा नलपुत्रो बभूव तु"। "नलौ द्वावेव विख्यातौ पुराणे भरतर्षभ!। वीरसेनात्मजश्चैकः यश्चेक्ष्वाकुकुलोद्भवः" हरिवं० १५अ० "नलौ द्वावेव विख्यातौ वंशे कश्यपसम्भवे। वीरसेनसुतस्तद्वन्नैषधश्च नराधिपः। एते वैवस्वते वंशे राजानो भूरिदक्षिणाः" मत्स्यपु० १२अ०। एवं वीरसेनस्य सूर्यवंश्यत्वे स्थितेऽपि नैषधचरिते "हिंमाशुवंशस्य करीरमेव मामिति" उक्तेः चन्द्रवंश्यत्वम् तेन "आसीद्राजा नलोनाम वीरसेनसुतो नृप!" इति भा०व०५२अ० उक्तो वीरसेनः सूर्यवंश्यात् भिन्नएव भा०व० ६०अ० तत्पुत्र नलस्य इन्द्रसेनाख्यपुत्र इत्युक्तं सूर्यवंश्ययोर्नलयोस्तु पुत्रनामनी भिन्ने हरिवं०१५अ० इति नास्य सूर्यवंश्यता

भा०व०५२अध्यावधि ७९अ० पर्यन्ते नलोपाख्यानं दृश्यम्। ततः संक्षिप्य दिङ्मात्रमत्र तच्चरितं प्रदर्श्यते। पुरा किल वीरसेनसुतः निषधदेशाधिपो नलनामा आसीत्। स च कुण्डिनेश्वरभीमनृपसुतां दमयन्तीं स्वयंवरविधिना लब्धामुपयेमे तस्य इन्द्रसेनः पुत्रो बभूव। स च कलिप्रवेशात् पाशाक्षदुर्व्यसनितया पुष्करेण भ्रात्रा सह द्यूतदेवनात् सर्वस्वमहारयत्। अथ स हृतराज्यो दमयन्त्या सह वनं जगाम। तत्र महाकष्टमनुभवन् दयमन्तीं व्यसनासहिष्णुं मन्यमानश्च रात्रौ सुप्तां तां परित्यज्य पलायाञ्चक्रे। दमयन्ती तु प्रबुध्य बहु विलप्य पथिकसार्थेन सह मातृस्वसृगृहं गताऽपि लुप्तचिह्नतया मातृस्वस्राऽप्रत्यभिज्ञातेव तत्सदनमुवास। अथ भीमादेशेन तदन्वेषणाय प्रेरिता दूताश्चिह्नभेदेन तां दमयन्तीं ज्ञात्वा भीमाय न्यवेदयन्। ततस्तां ततः स्वगृहमानाय्य भीमो नलान्वेषणाय दूतान् प्रजिघाय। नलोऽपि तत्समये अरण्ये सङ्कटापन्नं कर्कोटनागं सङ्कटादुज्जहार। अथ प्रत्युपकाराशया नागस्तद्देहस्थं कलिं तापयितुं तस्य पदे ददंश तेन तस्य विषज्वालया तद्देहस्थः कलिरेव नितान्तमुत्तापितः। नलस्तु तेन रूपान्तरमात्रमाप। स्वेच्छया पुनः स्वदेहप्राप्तिर्भविष्यतीति नागेन तस्मै वरे दत्ते तदुपदेशेन ऋतुपर्णस्य नृपस्य बाहुकतया प्रसिद्ध आश्वसारथ्यं चकार। अथ भैमीदूतेन तस्य वचनविशेषेण नलत्वं सम्भाव्य दमयन्तीं प्रति निवेदिते सा तेन स्वस्य पुनः स्वयंवरमिषेण दूतेन ऋतुपर्णमाजुहाव। तस्याश्वचालननैपुण्यं पथि दृष्ट्वा तन्नैपुण्यं शिक्षितुमिच्छुः तस्मै स्वकीयाक्षहृदयज्ञानदानविनिमयं चक्रे। अथ नलस्य तस्मादक्षज्ञानमात्रादेव देहात् कर्कोटकविषदग्धः कलिर्निर्जगाम। अथ कुण्डिनपुरे आगते दमयन्ती परिवर्त्तितरूपमपि नलं पाकादिकौशलेन तं नलं निश्चिकाय। अथ तेन रूपान्तरपरिवर्त्तनेन स्वरूपे गृहीते भैम्याः सह मेलने जाते नितान्तं भीमस्तुतोष नलं च प्रेषयामास निषधदेशम्। स च स्वदेशमागत्य स्वभ्रातारं पुष्करं देवनायाजुहाव। विदिताक्षज्ञानतया तं जिगाय च। इत्थं द्यूतहारितराज्योऽपि पुनर्लब्धराज्योऽभूदिति। "नलः सितच्छत्रितकीर्त्तिमण्डलः" "तृणेऽपि तन्व्या नलनामनि श्रुते" नैष०"कर्कोटस्य नागस्य दमयन्त्या नलस्य च। ऋतुपर्णस्य राज्ञश्च कीर्त्तनं कलिनाशनम्" भा०व० नलोपाख्याने। "पुण्यश्लोको नलोराजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः" प्रातःस्मरणीयकीर्त्तने। ३पितृदेवभेदे कव्यवालशब्दे १८३४ पृ० दृश्यम्। विश्वकर्मणः पुत्रे रामायणप्रसिद्धे ४वानरभेदे

"रामस्य वरदानाच्च शिवः पन्था बभूव ह। तस्मिन् दत्ते तदा कुक्षौ समुद्रः सरितां पतिः। राघवं सर्वशास्त्रज्ञमिदं वचनमब्रवीत्। अयं सोम्य! नलोनाम तनयो विश्वकर्मणः। पित्रा दत्तवरः श्रीमान् प्रीतिमान् विश्वकर्मणः। एष सेतुं महोत्साहो करोतु मयि वानरः। तमहं धारयिष्यामि यथा ह्येष पिता तथा। एवमुक्तो दधिर्नष्टः समुत्थाय नलस्ततः। अब्रवीद्वानरश्रेष्ठो वाक्यं रामो महाबलम्। अहं सेतुं करिष्यामि विस्तीर्णं मकरालये। पितुः सामर्थ्यमासाद्य तत्त्वमाह महोदधिः"। "मम मातुर्वरो दत्तो मन्दरे विश्वकर्मणा। मया तु सदृशः पुत्रस्तव देवि! भविष्यति। औरसस्तस्य पुत्रोऽहं सदृशो विश्वकर्मणा। न चाप्यहमनुक्रोशः प्रब्रूयामात्मनो गुणान्। समर्थश्चाप्यहं सेतुं कर्त्तुं वै वरुणालये। तस्मादद्यैव बध्नन्तु सेतुं वानरपुङ्गवाः" रामा०लङ्का०२२अ०। नलसेतुशब्देऽधिकं दृश्यम्। ५पद्मे न० राजनि०। [शब्दार्थे हेमच०।

नलक न० नल इव लायति कै-क। शाखास्थि नडक-

नलकानन पु० नडप्रधानं काननमत्र। १देशभेदे "भि-